

УДК 343.237; 343.974

О. О. КВАША

Оксана Олександрівна Кваша, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПОНЯТТЯ КОЛЕКТИВНОГО ЗЛОЧИНУ, КОЛЕКТИВНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, КОЛЕКТИВНОГО СУБ'ЄКТА В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

У сучасній Україні однією з тенденцій розвитку злочинності є збільшення кількості злочинів, що вчинюються у співучасті, і ступеня їх суспільної небезпеки. Сьогодні, як ніколи раніше, очевидно, що основним елементом суспільної небезпеки насамперед організованих форм співучасті є виникнення нової якості, нової сили, яка має руйнівний для суспільства характер. Однак події кінця 2013 – початку 2014 р., зумовлені суспільно-політичною кризою в Україні, засвідчили, що руйнівний характер можуть мати неконтрольовані протиправні дії натовпу, які трансформовані з масових мирних акцій громадян. Не зважаючи на визнання цих подій «антикримінальною революцією», однією з цілей якої було знищення надзвичайно високого рівня корупції у всіх органах влади, слід констатувати й окремі негативні наслідки. Так, спільна агресивна поведінка мітингувальників (а іноді – і справжніх кримінальних злочинців, що скористались ситуацією), які штурмували РУВС у різних регіонах України, призвела до захоплення табельної зброї, спецзасобів, секретних документів, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, що у подальшому може мати тяжкі наслідки. І найбільш небезпечний для сучасного українського суспільства прояв співучасті у злочині – це сепаратистська діяльність у Криму та інших регіонах України, за фактами якої вже порушено 135 кримінальних проваджень.

Проблеми протидії спільній злочинній діяльності отримали ґрунтовне висвітлення у працях українських учених. У галузі кримінального права і кримінології внесок у розроблення цієї проблеми зробили В. В. Василевич, В. М. Всеволодов, В. О. Глушков, Н. О. Гуророва, І. М. Даньшин, О. М. Джуца, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, Б. В. Лизогуб, О. М. Литвак, Є. К. Марчук, М. І. Мельник, М. І. Панов, Б. В. Романюк, О. Я. Светлов, І. К. Туркевич, В. П. Філонов, М. І. Хавронюк, С. Д. Шапченко та інші. Водночас форми спільної злочинної діяльності потребують окремого дослідження, що і є метою даної статті.

Отже, частка спільно вчинюваних злочинів у загальній структурі злочинності значно зросла. Причини та механізми вчинення злочинів за участю десятків і навіть сотень чи тисяч осіб потребують глибокого наукового аналізу. Це обумовлено, зокрема, таким: оскільки в групі об'єднуються зусилля кількох осіб з метою досягнення єдиного злочинного результату, то спільна злочинна діяльність за інших рівних умов являє собою більш високий ступінь суспільної небезпеки порівняно зі злочином, вчиненим однією особою. Спільні дії значно підвищують ефективність досягнення злочинного результату і збільшують імовірність уникнення кримінального переслідування співучасниками.

Кримінально-правова наука не може розвиватися в межах чинного закону. І конструкція співучасті в чинному Кримінальному кодексі потребує перегляду й зіставлення із сучасними особливостями тих чи інших форм спільної злочинної діяльності. Кримінально-правова наука наділена широким спектром методів для виявлення невідповідностей законодавчих конструкцій явищам об'єктивної реальності.

Неможливо розглядати інститут співучасті у злочині без аналізу закономірностей групової та організованої злочинності, насамперед з соціально-кримінологічних позицій. Будь-яка злочинна діяльність, у тому числі спільна, – це один із видів асоціальної поведінки людини, тому її форми мають відповідати основним формам, визначеним у філософії та психології. Логічним та природним вважає дослідження психологічних аспектів співучасті у злочині також О. А. Арутюнов¹.

Діяльність людини як цілеспрямований рух реалізується в різноманітних формах: *індивідуальній, груповій і колективній*. Останніми роками в науці йдеться про *колективну злочинну діяльність* як криміноло-

гічну категорію, адекватну кримінально-правовій категорії співучасті². Все частіше під час аналізу різних кримінально-правових проблем вчені застосовують такі споріднені терміни, як *колективний злочин* та *колективний суб'єкт*. Водночас аналіз понять колективного злочину, колективного суб'єкта вимагає чіткого усвідомлення змісту терміна «колектив». Звернемося до семантичного значення поняття цього. *Колектив* визначається як *група*, де взаємовідносини і взаємодія індивідів опосередковуються суспільно цінним і особистісно значущим змістом *спільної діяльності*, а основною спонукальною причиною входження в колектив є неможливість індивідів поодиночки задовольнити свої потреби. Тому найважливішою системоутворюючою причиною формування колективу виступає *єдність мети* як кумулятивна потреба, навколо якої і відбувається *об'єднання людей*³ (курсив наш. – О.К.). Ознаки єдиної мети та прагнення кожного співучасника реалізувати свої власні цілі в межах групових є, у свою чергу, обов'язковими ознаками кримінально-правового поняття співучасті та всіх її форм, – як групових, так і організованих. Як добре організовану злочинну діяльність значної кількості осіб, у тому числі посадових осіб керівництва АРК, спрямовану на зміну меж території України (ст. 110 КК) слід характеризувати проведення незаконного референдуму 16 березня 2014 р. у Криму. Оскільки очевидно є організація значною кількістю співучасників незаконного референдуму з метою зміни меж території України та захоплення її частини іноземною державою, даний вид злочинної діяльності є всі підстави розглядати як колективну, а точніше – як *«транснаціональну злочинну колективну діяльність»*.

Поняття колективного суб'єкта переважно вживається під час розгляду питання про доцільність введення у КК України відповідальності *юридичних осіб*⁴. Юридична особа є суб'єктом кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві, зокрема це передбачено у низці конвенцій, учасницею яких є й Україна. Причому така відповідальність закріплена переважно у Конвенціях проти організованої злочинності і корупції, а саме: у Неапольській політичній і Глобального плану дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23 грудня 1994 р.; Рамковій конвенції ООН проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р.; Конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи від 27 січня 1999 р., Конвенції проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Тому існує потреба у проведенні наукових досліджень необхідності визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. У вітчизняній кримінально-правовій науці вже висловлюються пропозиції розташувати відповідний розділ з назвою «Особливості кримінальної відповідальності юридичних осіб» у Загальній частині КК України. Водночас недостатньо аргументованими є висновки прибічників такої новели, зокрема в частині розмежування понять суб'єкта злочину та кримінальної відповідальності⁵. Таким кардинальним змінам має передувати системний аналіз усього кримінального законодавства. Неприпустимими є зміни законодавства про кримінальну відповідальність, які не враховують системно-структурну будову кримінального права і тим самим порушують його логічні засади. І тому пропонувані зміни неможливі без одночасного перегляду норм багатьох інших інститутів кримінального права. Як справедливо зазначають вчені В. К. Гришук та О. Ф. Пасека, проблеми запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняне кримінальне законодавство зумовлені її співвідношенням з основними принципами кримінального права, кримінально-правовим статусом суб'єкта злочину, причинно-наслідковим зв'язком, поняттям вини, поняттям та видами покарань тощо⁶. Слід погодитись із вченими М. Пановим та С. Харитоновим у тому, що не можна безпідставно розширювати межі кримінальної відповідальності і поширювати її на фізичних осіб (членів *колективу* юридичної особи), що не вчиняли злочинів, не є винними, але зазнають серйозних матеріальних і моральних втрат. Враховуючи морально-психологічні аспекти таких новел, вчені констатують, що оцінка таких юридичних осіб серед населення буде вкрай негативною – як «злочинних організацій»⁷. За такого підходу законодавця з'являється, по суті, поняття колективної відповідальності.

Не можна стверджувати, що спільність діяльності виключає самостійність та індивідуальність ідей кожного з учасників спільного злочину. Співучасть як система базується на взаємодії, яка, своєю чергою, передбачає взаємовплив співучасників колективного злочину; поведінка кожного з них змінює поведінку інших. Суперечить основним принципам кримінального права теорія загального складу злочину, за якою співучасть утворює такі підстави кримінальної відповідальності, коли кожен співучасник відповідає за весь злочин, який є результатом інтегрованих дій усіх співучасників, а не лише за індивідуально вчиненим. І хоча співучасникам здається, що спільна участь у злочині знімає з них частину відповідальності, яка буде поділена між ними. Насамперед, згідно з ч. 2 ст. 61 Основного Закону, юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Не існує спільної вини чи волі, оскільки ці категорії, як і кримінальна відповідальність, індивідуальні, особисті. Не існує й колективної вини чи волі, як і колективної відповідальності.

Вчені також аналізують поняття колективного суб'єкта в частині відповідальності за злочини, вчинені в складі колегіальних органів. Зокрема, під час дослідження проблеми відповідальності осіб за винесення неправосудного судового акту *колегією суддів*. Однак колегіальний орган не завжди наділений ознаками злочинної організації як колективного суб'єкта. Більше того, ці поняття не збігаються, адже у колективі не обов'язково рішення приймаються колегіально.

У кримінології поняття *«колективний суб'єкт»* переважно застосовується для характеристики організованої злочинної діяльності. Учені зазначають: «За необхідності нещадної боротьби з організованою злочинністю та її основою – злочинністю груповою, слід давати юридичну оцінку події злочину у цілому і, за загальним правилом, інкримінувати кожному учаснику всю сукупність наслідків, розглядаючи злочинну групу як *колективний суб'єкт злочину»*⁸ (курсив наш. – О.К.).

Як і поняття «колективний суб'єкт», поняття «колективний злочин» застосовують переважно під час аналізу організованих форм співучасті у злочині, зокрема поняття злочинної організації. В українській юридичній науці злочини, вчинені злочинними організаціями, бандами, часто розглядаються як колективні⁹. Колективний злочин нарівні з груповим виділяло ще китайське законодавство раннього середньовіччя. Так, дослідники китайського середньовічного права підкреслювали, що «груповим, колективним злочином уважався злочин, спільно вчинений двома й більше особами»¹⁰.

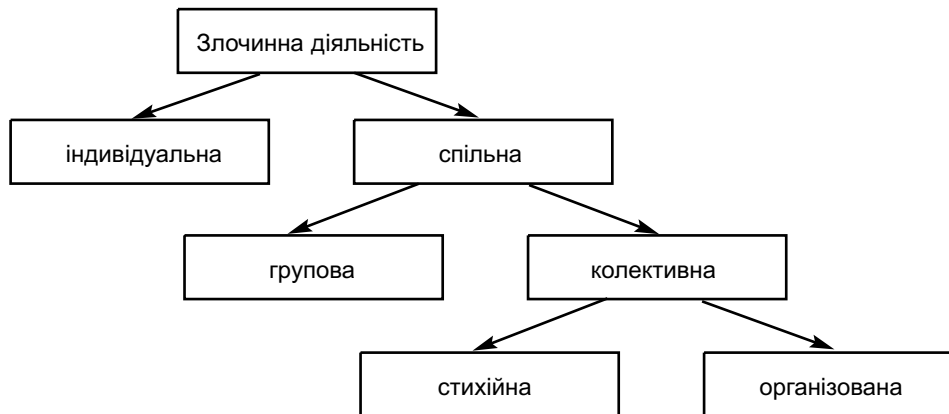
Два види колективних злочинів: ті, що вчиняються мафією, і ті, що вчиняються натовпом, виокремлює Сціпіон Сігеле¹¹. На перший погляд, поняття натовпу далеке від сучасного розуміння колективного злочину як злочину, вчиненого організованими злочинними співтовариствами. Однак ще у 1919 р. у «Керівних основах з кримінального права» у ст. 21 згадується натовп як різновид групи осіб: «За діяння, вчинені спільно групою осіб (зграєю, бандою, натовпом), караються...». Це дало підстави сучасним дослідникам констатувати, що в цьому законодавчому акті «були вперше нормативно врегульовані й організовані форми співучасті, якими були зграя, банда, натовп»¹². Щодо перших двох форм співучасті заперечень немає, однак категорично не можна визнати натовп організованою формою співучасті. Разом із тим слід вирішити питання: чи виключає такий висновок визнання колективними злочинів, вчинюваних натовпом?

Натовпу як різновиду групової діяльності притаманні загальні закономірності розвитку будь-якої спільної діяльності, хоча є й певні специфічні особливості (стихійність та непередбачуваність). Найбільш виразним проявом скупчення великої кількості людей, що спільно вчиняють злочинні дії (натовпу), є масові заворушення (ст. 294 КК). Водночас слід вирішити питання обґрунтованості віднесення злочинів на кшталт масових заворушень до колективних. Слід вирішити й таке питання: чи достатньо для цього ознаки кількості учасників, яка є значною як при масових заворушеннях, так і у злочинних організаціях.

Для вирішення поставлених питань слід застосувати системно-структурний підхід, який починає активно застосовуватись ще в середині ХХ століття. У результаті цього аналіз систем та структур, розуміння предметів як системних і структурних є однією з характерних особливостей сучасної науки. Система починається там, де певна множина елементів виявляється як певним чином упорядкована, утворюючи певну цілісність, властивості якої не зводяться до властивостей складових елементів. А. П. Закалюк розглядає системно-структурний метод як універсальний спосіб пізнання складних об'єктів, передусім суспільства, соціальних проявів, щодо яких застосування методів аналізу, абстракції, моделювання, логічного мислення виявляється недостатнім для розкриття їхнього багатовимірного та різномовленого феномена, глибинних основ детермінації, функціонування, соціальної активності тощо¹³. Отже, можемо зробити припущення, що і такий соціально негативний прояв, як масові заворушення, з позицій системно-структурного підходу може бути розглянутий як складний об'єкт, що має певну структуру. І справді, науковці аналізують *структуру агресивного натовпу*, зазначаючи, що він є неоднорідним за складом і має різні прошарки: організатори масових ексцесів (особи, які проводять підготовчу роботу, заздалегідь планують і «програють» ексцеси); активні учасники (ті, що мають на меті безпосередньо брати участь у протиправних діях для набуття таким чином авторитету, «випустити пару», тобто дати вихід негативним емоціям тощо); конфліктні особи (вони залучаються до активних учасників, до «ядра» ексцесів тільки через виникнення можливості в анонімній обстановці звести рахунки з особами, які перебувають з ними в конфлікті); підбурювачі (які особисто не збираються активно діяти, а прагнуть використати інших для досягнення власної мети; вони маніпулюють суспільною думкою, звертаються до присутніх із закличками, збуджують негативні емоції тощо); спостерігачі (ставляться зацікавлено до того, що відбувається, але наміру брати участь в активних діях не мають); випадкові (сприймають подію байдуже, але їхня присутність чисельно збільшує натовп, що надає людям відчуття могутності, сили)¹⁴.

Згадку про колективний злочин можна зустріти також у перших декретах Радянської влади, оскільки боротьба з контрреволюцією вимагала ліквідації змов, заколотів, повстань, які являли собою форми колективної злочинної антирадянської діяльності¹⁵. Очевидно, що заколот та повстання можна характеризувати як дії натовпу. Отже, слід ставити питання про визнання злочинних дій натовпу колективними злочинами. Водночас науково обґрунтоване визначення сутності злочинних дій натовпу з точки зору форм злочинної діяльності потребує окремого дослідження.

Виникає питання: якщо колективна злочинна діяльність є самостійним різновидом спільної злочинної діяльності, то яким чином вона співвідноситься з поняттям групової та організованої злочинної діяльності? Вище зазначено, що діяльність людини реалізується у трьох формах: індивідуальній, груповій і колективній. Дві останні є різновидами спільної діяльності, яка, трансформуючись у злочинну, поділяється на групову та організовану. Слід зазначити, що організована злочинність кількісно і якісно (структурно) відрізняється від групової, має притаманні лише їй специфічні ознаки. При цьому регламентація дій її учасників (як і групової злочинності) залишається в межах інституту співучасті у злочині. С. Нежурбіда, застосовуючи «механістичний» підхід до з'ясування природи організованої злочинності, серед основних її властивостей виділяє стійкість і *системність*, ієрархічність та структуру, що характеризується «кристалічною будовою»¹⁶. Структура може бути ієрархічною. Ієрархія – це послідовне розміщення посад, чинів і т. ін. від найнижчих до найвищих у порядку їх підлеглості. Отже, не всяка структура наділена ієрархічністю, ці поняття не є тотожними. Безперечно, що результат спільної діяльності групи індивідів вищий, ніж сума результатів їх індивідуальних розрізнених зусиль, а результат організованої ієрархічно структурованої спільної діяльності вищий, ніж результат простої спільності.

Проведений аналіз дав змогу дійти висновку, що злочинна діяльність може бути індивідуальною та спільною. Різновидами останньої є групова і колективна (стихійна – при вчиненні злочинних діянь натовпом, або організована – при вчиненні злочинів злочинними організаціями як ієрархічно структурованими стійкими злочинними об'єднаннями). Найбільшу небезпеку являє собою колективна злочинна діяльність, яка виявляється у злочинах, вчинених ієрархічно структурованими об'єднаннями (злочинними організаціями), – організована злочинна діяльність.

¹ Арутюнов А. А. Соучастие в преступлении / А. А. Арутюнов. – М.: Статут, 2013. – С. 348.

² Досюкова Т. В. Уголовно-правовые, криминологические и социально-психологические особенности форм соучастия в преступлениях в сфере экономической деятельности / Т. В. Досюкова // Государство и право. – 2005. – № 8. – С. 31.

³ Бесчастный В. М. Соціально-психологічні основи управління індивідом і групою : навч.-практ. посібник / В. М. Бесчастный, Г. В. Гребеньков. – Донецьк : ДЮІ, 2006. – С. 34; Петровский А. В. Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – М., 1973. – № 5. – С. 14.

⁴ Грищук В. К. Колективний суб'єкт складу злочину: наукова гіпотеза чи перспективна реальність / В. К. Грищук // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Луганськ, 20–21 трав. 2011 р. / [редкол. : Г. С. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.] ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВЛД УВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 134–139.

⁵ Сотніченко В. С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. С. Сотніченко. – К., 2013. – С. 5, 11.

⁶ Грищук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека. – Л.: ЛьвДУВС, 2013. – С. 219.

⁷ Панов М. «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» як новела у кримінальному законодавстві України / М. Панов, С. Харитонов // Юридичний вісник України. – № 8 (973). – 22–28 лютого 2014. – С. 7.

⁸ Быков В. М. Преступная группа: криминологические проблемы / Быков В. М. – Ташкент : Узбекистан, 1991. – С. 11; Комиссаров В. Проблемы ответственности соисполнителей за совместные преступные действия и их вредные последствия / В. Комиссаров, И. Дубровин // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 27.

⁹ Голіна В. В. Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і криминологічне дослідження / Голіна В. В. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – С. 155.

¹⁰ Кычанов Е. И. Основы средневекового китайского права (VII–XIII вв.) / Кычанов Е. И. – М. : Наука, 1986. – С. 58.

¹¹ Сципион С. Преступная толпа. Опыт коллективной психологии / Сципион Сигеле. – М. : Изд-во «КСП+», 1998. – С. 30.

¹² Драгоненко А. О. Співучасть у вчиненні вбивства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Драгоненко Анна Олександрівна. – Х., 2011. – С. 62.

¹³ Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології : теорія і практика: У 3 кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 103.

¹⁴ Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 кн. / Лідія Ернестівна Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004–2006. – Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – 2006. – С. 367.

¹⁵ Иванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве / Иванов Н. Г. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 11.

¹⁶ Нежурбіда С. Етіологія злочину : Теорії, аналіз, результат : монографія / Сергій Нежурбіда. – Чернівці : Друк Арт, 2013. – С. 154–156.

Резюме

Кваша О. О. Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці.

У статті досліджено тенденції розвитку спільної злочинної діяльності в контексті загострення соціально-політичної кризи в Україні. Спільна злочинна діяльність може бути груповою і колективною (стихійною – при вчиненні злочинних діянь натовпом, або організованою – при вчиненні злочинів злочинними організаціями як ієрархічно структурованими стійкими злочинними об'єднаннями).

Ключові слова: співучасть у злочині, колективний злочин, колективний суб'єкт, колективна злочинна діяльність, спільна злочинна діяльність, організована злочинна діяльність.

Резюме

Кваша О. А. **Понятия коллективного преступления, коллективной преступной деятельности, коллективного субъекта в юридической науке.**

В статье исследованы тенденции развития совместной преступной деятельности в контексте обострения социально-политического кризиса в Украине. Совместная преступная деятельность может быть групповой и коллективной (стихийной – при совершении преступных деяний толпой, или организованной – при совершении преступлений преступными организациями как иерархически структурированными устойчивыми преступными объединениями).

Ключевые слова: соучастие в преступлении, коллективное преступление, коллективный субъект, коллективная преступная деятельность, совместная преступная деятельность, организованная преступная деятельность.

Summary

Kvasha O. **Concept of collective crime, collective criminal activity, collective subject in legal science.**

The article examines trends in the development of joint criminal activity in the context of acute socio-political crisis in Ukraine. Joint criminal activity may be group and collective (spontaneous – in the commission of criminal acts crowd, or organized – in the commission of crimes by criminal organizations as a hierarchically structured robust criminal associations).

Key words: complicity in the crime, collective crime, the collective subject, collective criminal activity, joint criminal enterprise, organized criminal activity.

Отримано 3.04.2014

УДК 343.97

Є. Д. СКУЛИШ, С. І. НЕЖУРБИДА

Євген Деонісійович Скулиш, доктор юридичних наук, професор, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Сергій Ігорович Нежурбіда, кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТЕОРІЇ КОНТРОЛЮ ЯК «СОЦІАЛЬНО ПРОЦЕСНІ» ТЕОРІЇ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ: АНАЛІЗ ВИХІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ

Ефективна протидія злочинності напряму залежить від правильного визначення причини злочину. Більшість американських криминологів, класифікуючи теорії причин злочинності соціологічного напрямку, виділяють групу «соціально процесних» теорій – теорій, які на відміну від «соціально структурних» теорій (які зосереджуються на поясненні коливань злочинності разом з структурними умовами) і намагаються пояснити, як індивіди стають порушниками закону. До «соціально процесних» теорій причин злочинності відносяться і теорії контролю, аналіз вихідних положень яких і є метою цієї статті.

Основні положення теорій контролю в криминології ґрунтуються на результатах досліджень процесу соціалізації особи – процесу засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, навичок, які дозволяють йому успішно функціонувати в суспільстві. Отже, досягнення «успішності функціонування» можливе при дотриманні «конформності» в поведінці. **Вибір же конформної поведінки – результат вирішального впливу контролю.** Серед існуючих видів контролю, як однієї з функцій системи керування (control system) або автоматизованого набору засобів впливу на підконтрольний об'єкт для досягнення ним певної мети, доцільно виділити два основних види, які можуть мати вирішальне значення для вибору типу поведінки: 1) соціальний контроль (система методів та стратегій, за допомогою яких суспільство спрямовує поведінку індивідів); 2) самоконтроль (поміркованість у діях і прояві емоцій). Саме вони і лягли в основу теорій контролю як «соціально процесних» теорій причин злочинності.

Аналіз еволюції теорії соціального контролю дозволив нам визначити ранню форму цієї теорії в статті американського соціолога та криминолога **Альберта Райсса** «Делінквентність як провал особистого та соціального контролю» (1951). У ній Райсс визначав делінквентність як «...біхевіористський результат провалу особистого та соціального контролю», з подальшим визначенням і особистого контролю, і соціального. Так, особистий контроль, на його думку, це «...можливість особи утриматись від необхідних методів, які суперечать нормам і правилам общини», а соціальний контроль – «...можливість соціальних груп або інституцій робити норми та правила ефективними»¹. Продовження розвитку теорії соціального контролю можна знайти у статті **Джексона Тобі** «Соціальна дезорганізація та зацікавленість у конформності: додаткові фактори грабіжницької поведінки бандитів» (1957). Тобі стверджував, що молодь без зобов'язань – учасник бандсо-